

ابونصر طاهر بن محمد الخانقاهی

گزیده در اخلاق و تصوّف

به کوشش
ایرج افشار

تهران ۱۳۷۴

افزودگی بر مقدمه

پس از انتشار چاپ نخستین کتاب «گزیده»، نکته‌هایی چند درباره آن به دستم رسیده است که اینک به هنگام دومین چاپ به آگاهی دوستداران می‌رساند.

(۱) در سفر ۱۳۵۳ به گوتینگن (آلمان) که به کتابهای خطی فهرست نشده (به شماره ۶۴) فارسی در کتابخانه دانشگاه آن شهر می‌نگریستم مجموعه‌ای دیدم مورخ به سال ۷۵۴ محتوی بر سه متن که عبارت است از:

- المرشد به زبان فارسی در آداب دینی و تقسیم‌بندی شده به چند «فصل» بدون شماره‌گذاری، به خط نسخ عبدالمؤمن بن عمر بن احمد در شنبه بیست و هفتم ربیع‌الآخر ۷۵۴

- گزیده به خط همو مورخ سه‌شنبه بیستم جمادی‌الاولی همان سال.
- الفرائض السراجیه (عربی) تألیف سراج‌الدین ابوطاهر محمد بن محمد بن عبدالرشید سجاوندی^۱.

(۱) همان اوقات معرفی این مجموعه را در مجله یغما آوردم و سپس در کتاب «بیاض سفر» (تهران، ۱۳۵۴) تجدید شد (ص ۵۰۸-۵۰۹).
بعداً معرفی این نسخه را خانم سهیلا دیوشلی و آقای پل لوفت در فهرست Persische Handschriften (جلد دوم) مندرج ساختند (ویسبادن - ۱۹۸۰).

این نسخه از گزیده به مناسبت تغییراتی که در تعداد ابواب و عبارات آن هست مطابقت کامل با نسخه‌ای که اساس چاپ بود، ندارد و در حقیقت روایتی دیگر است بدان گونه که نمی‌توان اختلافات میان آن دو را به صورت نسخه بدلی نقل کرد و شایسته است که متن مذکور جدا گانه به چاپ رسانیده شود.

گزیده‌چاپی (نسخه نفیسی) حاوی چهل و پنج باب است و گزیده‌توبینگن در بیست و نه باب؛ و نه تنها در ترتیب ابواب هم پس و پیشی و کم و بیشی هست، بلکه در عنوان ابواب هم تغییرات داده شده است و این است فهرست ابواب آن که در آغاز نسخه آمده برای مطابقت نقل می‌شود و در ( ) به تفاوتها اشاره خواهد شد اعم از آنچه در متن نسخه مذکور دیده می‌شود و آنچه در متن چاپی من وجود دارد.

باب اول: در توحید

باب دوم: در شناخت خدا (متن: در شناخت حق تعالی)

باب سوم: در دوستی خدا (متن: خدای عز وجل)

باب چهارم: در متابعت جماعت (متن: در متابعت سنت و جماعت)

باب پنجم: در نماز کردن (متن: در بیان نمازهای فریضه)

باب ششم: در راز و یاد کرد خدا (متن: در یاد کرد خدای تعالی)

باب هفتم: در شرف علم آموختن و بیان آن

باب هشتم: در حکمت

باب نهم: در جهاد نفس (متن: در جهاد)

باب دهم: در سخاوت

باب یازدهم: در شرم داشتن [متن: + از خدای تبارک و تعالی]

باب دوازدهم: در عقوبت زنا

باب سیزدهم: در عقوبت لواطه (متن: اندر عقوبت لواطه)

باب چهاردهم: در عقوبت انباردار [ان]

باب پانزدهم: در عقوبت ربا خوردن (چاپی: ۱۶) (متن: اندر عقوبت رباخوارگان)

باب شانزدهم: در ایمن شدن روزی (چاپی: ۱۷) (متن: اندر ایمنی بر روزی)
 باب هفدهم: در خرسندی و نکوهش (چاپی: ۱۸) (متن: اندر خورسندی)
 باب هجدهم: در اندکی دنیا و آفت بسیار (متن: در اندکی منفعتی دنیای و آفت بسیار)
 باب نوزدهم: در مشغولی به عبادت (چاپی: در پرستش خدای تعالی) (متن: اندر عبادت)

باب بیستم: در یاد کردن مرگ (متن: اندر یاد کردن مرگ و مترصد بودن)
 باب بیست و یکم: در صبر کردن (متن: اندر صبر کردن و ثواب صابران)
 باب بیست و دوم: در توبه کردن (چاپی: ۲۴) (متن: در شکر و فضل شا کران)
 باب بیست و سوم: در روزه (چاپی: ۲۵) (متن: در اخلاص)
 باب بیست و چهارم: در نماز شب (چاپی: ۲۶) (متن: اندر توبه)
 باب بیست و پنجم: در خاموشی (چاپی: ۲۷) (متن: اندر بیان فضیلت روزه داشتن)
 باب بیست و ششم: در تنهایی (چاپی: ۲۸)
 باب بیست و هفتم: در ترس خدای تعالی (چاپی: ۲۹)
 باب بیست و هشتم: در نماز و روزه (متن: اندر فضیلت نماز گزاردن به شب)
 باب بیست و نهم: در ... به خدای (متن: اندر بیان فضیلت خاموشی)
 باب سی ام (در متن): فضیلت تنهایی
 باب [سی و یکم] (در متن): در ذکر ترس از خدای تعالی.
 برای آنکه اختلافات نسخه بدلی و عبارتی میان متن چاپی با نسخه تازه یاب مشخص
 باشد نمونه وار نقل می شود و دو ورق از آن نسخه برای نمودن کیفیت آن به چاپ
 می رسد.

نسخه چاپی

نسخه خطی توپینگن

صفحه ۱۵۶

و با یزید بسطامی گفت نه هر که را بلوی رسانید هلاک شود. ولیکن هر که صبر نکند بر بلوی هلاک شود.

حکایت کرده اند که با یزید گفت نه هر که را به بلای رسد هلاک شود. ولیکن هر که را صبر نباشد بر بلا هلاک شود.

و هم از و پرسیدند که صابر فاضلتر یا شاکر؟ گفت صابر نیم مردست و شاکر نیم مرد. اما راضی مردی تمام است. پس گفت صبر از شکر فاضلتر زیرا که صبر بر خلاف تن است و شکر بر موافقت تن.

پرسیدند از شبلی و با یزید که صابر فاضلتر در ثواب یا شاکر؟ گفت صابر نیم مرد است و راضی (کذا) نیم مرد و راضی مردی تمام است. پس گفت صبر فاضلتر از شکر زیرا که صبر بر مخالفت دل است و شکر بر موافقت تن است.

و یحیی معاذ را پرسیدند از شدت. گفتا یا کرامت است یا کفارت یا عقوبت. کرامت آن راست که شکر کند. کفارت آن راست که صبر کند. عقوبت آن راست که جزع کند.

حکایت کردند از یحیی بن معاذ رحمه الله علیه گفت شدت چهار چیز است: یا کفارت است، یا بند است، یا شناسا کردن است به ضعیفی تن، یا به فضل نهادن است در جهاد و درجات است. و نیز گفته اند که یا پند است یا درجتی او راست. پرسیدند از ابوالقاسم از شدت؟ گفت یا مرمت است یا کفارت یا عقوبت است. مرمت آن راست که شکر کند و کفارت آن راست که صبر کند و عقوبت آن راست که ... کند.

و همو گفت که نعمت بی شکر غرور این جهانی است و شدت بی صبر بلای دو جهانی، و طاعت بی اخلاص ضایع کردن زندگانی. شدت بی صبر بلای دو جهانی است.

و حکیمی گفت سی سال علم آموختم منفعت نیافتم تا سه سخن نیاموختم. یکی آنکه هر که را حلم نیست مردمان را از علم او منفعت نیست، و دیگر هر که را صبر نیست اندر کار دینش سلامت نیست، سدیگر هر که را پرهیز نیست او را نزد خدای عزوجل قربت نیست و منزلت نیابد.

حکایت کرده‌اند از حکیمی که سی سال علم آموختم از آن هیچ منفعت ندیدم، تا سه سخن نیاموختم: یکی آن است که هر که را که حلم نیست مردمان را از علم منفعت نیست، و دوم هر که را صبر نیست در کار دینست (؟) سلامت نیست، و سیم هر که را پرهیز نیست او را به خدای تعالی (ناقص)

حکایت کرده‌اند از ابوعلی جرجانی که هر که نگاه دارد در مرگی بگشایندش. هر که نگاه دارد و صبر کند بر در دوست چه باشد پس از صبر کردن بر در دوست مگر رسیدن به دوست، دریاب، ما را بیداری پیش از مرگ و کرامت کن به فضل و کرم خود و ما را از جمله صابران گردان و صلی الله خیر خلقه محمد و آله اجمعین.

۲) گزیده توسط محمد بن بالی در قرن دهم به زبان ترکی ترجمه شده و موجود است، از جمله در کتابخانه دولتی بایر (شماره 12 Turk) و به نام گزیده عاشقان در کتابخانه ملی وین A.F.310 و نیز در کتابخانه دانشگاه اوپسالا (سوئد). میکرو فیلم این هرسه (به شماره های ۳۳۰۶ و ۳۳۱۷ و ۳۳۶۶) در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران موجود است. (فهرست آنها از محمد تقی دانش پژوه، جلد دوم)

۳) نسبت مؤلف در ترجمه ترکی سرخسی آمده است (فهرست نسخه های خطی کتابخانه ملی وین تألیف گوستاو فلوگل، جلد سوم صفحه ۲۹۸)

ایرج افشار

اول اردی بهشت ماه جلالی - ۱۳۷۴ (تهران)

فهرست مطالب

۱	[خطبه]
۷	باب اول - در [بیان] توحید
۱۳	باب دوم - [در بیان و شناختن خدای عزوجل]
۲۰	باب سوم - در بیان دوستی خدای
۲۷	باب چهارم - در متابعت سنت و [نگاه داشت] جماعت
۳۸	باب پنجم - در بیان نماز
۴۸	باب ششم - [اندر] یاد کردن خدای تعالی
۵۵	باب هفتم - اندر بیان فریضه آموختن
۶۴	باب هشتم - در بیان حکمت
۷۲	باب نهم - در بیان جهاد
۷۷	باب دهم - در فضل سخاوت و جود
۸۲	باب یازدهم - در شرم داشتن از خدای تعالی

- ۸۷ باب دوازدهم - اندر عقوبت زانی
- ۹۳ باب سیزدهم - در عقوبت لواطه
- ۹۸ باب چهاردهم - در عقوبت انباردار
- ۱۰۰ باب پانزدهم - در عقوبت می خواره
- ۱۰۵ باب شانزدهم - در عقوبت رباخواره
- ۱۰۹ باب هفدهم - در ایمنی روزی و وعده آن
- ۱۱۸ باب هجدهم - در فضیلت خر سندی
- ۱۳۳ باب نوزدهم - در پرستش خدای تعالی
- ۱۴۵ باب بیستم - اندر بیان مرگ
- ۱۵۳ باب بیست و یکم - در فضیلت صبر
- ۱۵۸ باب بیست و دوم - در فضیلت شکر
- ۱۶۳ باب بیست و سوم - در فضیلت اخلاص
- ۱۶۷ باب بیست و چهارم - در بیان توبه
- ۱۷۳ باب بیست و پنجم - در فضیلت روزه
- ۱۷۸ باب بیست و ششم - در فضیلت نماز شب
- ۱۸۳ باب بیست و هفتم - در فضیلت خاموشی
- ۱۸۹ باب بیست و هشتم - در فواید تنهایی
- ۱۹۵ باب بیست و نهم - در ترسیدن از خدای تعالی
- ۲۰۳ باب سیام - در امیدواری خدای تعالی
- ۲۰۸ باب سی و یکم - در بیان یقین
- ۲۱۳ باب سی و دوم - اندر توسل
- ۲۱۹ باب سی و سوم - در مذمت دنیا

۲۲۴	باب و سی چهارم - در بیان نفس و اقسام آن
۲۲۹	باب سی و پنجم - در بیان عجب
۲۳۴	باب سی و ششم - در بیان شیطان
۲۳۸	باب سی و هفتم - در بیان رضا به قضا
۲۴۲	باب سی و هشتم - در مذمت حسد
۲۴۸	باب سی و نهم - در فضیلت تواضع
۲۵۳	باب چهل - در فواید حلم
۲۵۸	باب چهل و یکم - در نهی از گمان بد و عیب
۲۶۳	باب چهل و دوم - در منع غیبت و بهتان
۲۶۸	باب چهل و سوم - اندر نهی از نمامی
۲۷۳	باب چهل و چهارم - در مذمت نفاق و نشان منافق
۲۷۷	باب چهل و پنجم - اندر نصایح و مواعظ
	این فهرست عیناً از روی فهرست مطالب نسخه نقل شد و بین عناوین ابواب مندرج در فهرست و متن تفاوت‌های مختصری هست .

***

۲۸۴	فهرست اشخاص
۲۹۴	فهرست اصطلاحات
۲۹۷	فهرست جغرافیایی
۲۹۸	فهرست کتب